

UNIVERZITA KARLOVA
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Spirituální péče v Psychiatrické nemocnici Bohnice

Šárka Ježková

Katedra: Filozofie a teologie
Vedoucí práce: Dr. Ing. Alois Kříšťan Th. D.
Studijní program: Sociální práce
Studijní obor: Pastorační a sociální práce

Praha 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „Spirituální péče v Psychiatrické nemocnici Bohnice“ napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

V Praze 14. 6. 2019

Šárka Ježková

Bibliografická citace

JEŽKOVÁ, Šárka. *Spirituální péče v Psychiatrické nemocnici Bohnice*. Praha, 2019.

Bakalářská práce. Karlova univerzita, Evangelická teologická fakulta.

Anotace

Bakalářská práce s názvem „Spirituální péče v Psychiatrické nemocnici Bohnice“ popisuje dosud nepříliš známou metodou spirituální péče o duševně nemocné v pražské nemocnici, zabývající se léčbou duševně nemocných lidí. Cílem práce bylo zmapovat a popsat metody uchopení této péče, známé spíše ze zařízení, která se zabývají péčí o tělesné zdraví člověka a navrhnout její další možnosti, pokud budou objeveny. Práce se skládá ze čtyř kapitol. První hledá odpověď na to, co přesně znamená spirituální péče, srovnává ji s pojmy péče duchovní a pastorační. Druhá popisuje její jednotlivé možné formy, skrze něž může být tato péče praktikována a dělí je na pastorační prostředky, pastorační rozhovory a terapie mající kořeny v křesťanství. Třetí kapitola popisuje tým spirituální péče psychiatrické nemocnice a konkrétní praktikování spirituální péče v této nemocnici. Poslední kapitola navrhuje doplnění o další možné terapie založené na spirituální bázi, které by mohli být vhodné pro péči o klienty a které v nabídce nemocnice zatím chybí.

Klíčová slova

spirituální péče, Psychiatrická nemocnice Bohnice, terapie, pastorační prostředky

Summary

The honours thesis entitled “Spiritual Care at the Bohnice Psychiatric Hospital” describes a hitherto not widely known method of spiritual care for the mentally ill at the Prague hospital that specialises in treating psychiatric patients. The aim of the paper was to chart out and describe methods and approaches to this care that is more known from facilities that care for the physical health of patients, and to propose any further possibilities, should they be discovered. The paper is comprised of four chapters. Chapter one strives to define spiritual care, comparing it to the terms of pastoral care and spiritual care provided by the church. Chapter two describes possible forms through which this care can be practiced, dividing them into pastoral means, pastoral talks, and therapy rooted in Christianity. Chapter three describes the team providing spiritual care at the psychiatric hospital and the specific practice of spiritual care at the hospital. The last chapter proposes supplementation with other possible spiritually based therapy that may be of use in caring for clients and that the hospital does not yet offer.

Keywords

spiritual care, Bohnice Psychiatric Hospital, therapy, pastoral means

Obsah

Úvod	9
1. Vymezení pojmů duchovno, spiritualita, pastorec	10
1.1 Duchovno	10
1.2 Spiritualita	11
1.2.1 Duchovno a spiritualita	13
1.3 Pastorec	13
1.4 Shrnutí	15
2. Formy spirituální péče	16
2.1 Pastorační prostředky	16
2.1.1 Modlitba	16
2.1.2 Bohoslužba	16
2.1.3 Svátosti	17
2.1.4 Slavení křesťanských svátků	19
2.1.5 Pobyt v duchovně inspirujícím prostředí	19
2.2 Pastorační rozhovory	20
2.2.1 Pastorační rozhovor	20
2.2.2 Hledání smyslu nemoci	20
2.2.3 Duchovní doprovázení	21
2.3 Terapie používající ke své práci Bibli a ikony	21
2.3.1 Hagioterapie	21
2.3.2 Bibliodrama	21
2.3.3 Četba duchovního textu a biblioterapie	22
2.3.4 Ikonoterapie	22
2.4 Shrnutí	23
3. Spirituální péče v Psychiatrické nemocnici Bohnice	24
3.1 Tým spirituální péče	24
3.2 Formy spirituální péče provozované v PNB	25
3.2.1 Modlitba	25
3.2.2 Bohoslužba	25
3.2.3 Svátosti	26

3.2.4 Slavení křesťanských svátků	26
3.2.5 Kostel sv. Václava	27
3.2.6 Pastorační rozhovor	28
3.2.7 Hledání smyslu nemoci	28
3.2.8 Duchovní doprovázení	29
3.2.9 Hagioterapie	29
3.2.10 Četba duchovního textu a biblioterapie	29
3.3 Shrnutí	30
4. Ikonoterapie a biblioterapie	31
4.1 Ikonoterapie	31
4.1.1 Vznik	31
4.1.2 Popis a struktura metody	31
4.1.3 Cílové skupiny	32
4.2 Bibliodrama	33
4.2.1 Vznik	33
4.2.2 Popis a struktura metody	33
4.3 Shrnutí	34
Závěr	35
Seznam literatury	36
Tištěné zdroje	36
Elektronické zdroje	39
Seznam příloh	41
Příloha č. 1	42

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je spirituální péče v Psychiatrické nemocnici Bohnice. Cílem bylo zjistit, co nemocnice v této oblasti nabízí a v jaké formě, a porovnat tuto nabídku s dostupnou literaturou.

Můj zájem o duševně nemocné lidi pramení z dobrých přátelství s nimi, a ze snahy jim porozumět. Stala jsem se i několikaletým dobrovolníkem služby následné péče Dobroduš, která pomáhá lidem s duševním onemocněním zapojit se do běžného života ve společnosti a překonávat nástrahy vnějšího světa. Zjistila jsem tedy, že mnoho lidí s duševním onemocněním otevírá ve své nemoci spirituální témata a zajímala jsem se o to, jaká je možnost jim v této oblasti pomoci. Z holistického čtyř dimenzionálního pohledu na člověka tento druh péče do nemocnice jistě patří.

Můj postup při práci byl takový, že jsem nejdříve za pomoci různých autorů pokusila srovnat a definovat, co přesně spirituální nebo duchovní péče znamená, a protože vychází z dřívějšího pojmu péče pastorační, popsala jsem i tento pojem. Dále jsem vyhledala v literatuře jednotlivé formy, skrze které je možno tuto péči realizovat v nemocnici. Za pomoci mé odborné stáže v Bohnické nemocnici, kde jsem mnoho ze způsobů spirituální péče zažila „na vlastní tělo“, konzultacemi s hlavním koordinátorem J. Odrobiňákem, účastí na odborných přednáškách, čtením informačních článků, a knih a studiu internetových webů, jsem zmapovala nabídku, která je v Psychiatrické nemocnici Bohnice poskytována. V poslední kapitole jsem popsala dva druhy péče o spirituální dimenzi pacientů, které se v této nemocnici zatím nepraktikují, ale byly by jistě přínosem.

1. Vymezení pojmů duchovno, spiritualita, pastore

Nejdříve, než se pustím do popsání spirituální péče v Psychiatrické nemocnici Bohnice, pokusím se popsat pojmy duchovno, spiritualita a pastore, které souvisí s vymezením a obsahem péče spirituální. Někteří lidé je považují za synonyma, jsou tu však určité rozdíly, které se za pomoci rozličných autorů pokusím vysvětlit. V pražských nemocnicích je služba, o které budu pojednávat, nazývána jak spirituální, tak duchovní, stejnou měrou a mnoho lidí ji považuje za totožnou. Název pastorační, ze kterého tato péče vychází, je dnes už zmiňován minimálně. Vzhledem k tomu, že však tvoří základ, na kterém dnes spirituální a duchovní péče stojí, charakterizují ho také.

1.1 Duchovno

Etymologicky je slovo „duch“, dle Slovníku jazyka českého, vyvozeno ze slova „dech“, stejně jako v hebrejštině ze slova *ruach*, což znamená vítr nebo vánek, dech nebo dýchání. Duch, stejně jako neviditelný vítr, manipuluje s věcmi tohoto světa, aniž by byl spatřen. Je to sice neviditelná síla, ale s viditelnými účinky. Dle Křivohlavého, stejně jako Duch svatý, má určitý směr a cíl, a nutí člověka něco dělat, i když je nespátřen. Nevidíme sílu, vidíme jen výsledek.¹

Ambros popisuje mnoho významů slova duchovno, podle představ, které do něj lidé vkládají. Nejčastěji jde o něco nemateriálního, nadpřirozeného a dobrého. Také žití života, který člověk považuje za dobrý a praktikování náboženských obřadů nebo hlášení se k některé z církví. Duchovní věci spojuje s mimořádnými událostmi, jako je např. zjevení nebo zázrak. Jde o něco posvátného, něco, čeho si vážíme více než svého života. Nepsaný zákon, který lidé uznávají po generace, zarytý do duše člověka. Něco, co se člověka zmocní a on se zřekne světských hodnot a začne žít životem duchovním. Křesťané toto popisují jako působení Ducha svatého a zpřítomnění milujícího Boha v současném světě.²

¹ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Pastorální péče*. 1. Praha: Oliva, 2000. ISBN 80-859-4242-9.

² AMBROS, Pavel. Duchovní - neduchovní. AMBROS, Pavel. *Studijní texty z pastorální teologie: Služba nemocným*. 1. Velehrad: Refugium, 2002, s. 6-15. ISBN 80-86045-93-5.

Opatrný popisuje dva přístupy lidí k duchovnu. První patří člověku, který považuje duchovno za základ svého života, opírá se o něj každodenně i v dobách nesnází. Není tvořeno aktivitám³ člověka a jeho produktivitou a je pro něj zdroj bezpečí. Tato podoba je často formulovaná ve výrazech náboženské víry. Druhý patří člověku nevěřícímu, kterému v životě něco chybí, i když už všeho ostatního dosáhl. Jde o něco pro něj těžko definovatelného, a nerefektovaného, co skrývá jeho nitro. Vyjadřuje to jeho jistoty, vztahy a vazby v hloubi duše. Nakonec říká, že lze tuto dimenzi u druhých předpokládat u všech.⁴

Došková také hovoří o tom, že duchovní složku mají i lidé nevěřící, i když si to neuvědomují. Identifikuje ji jako nepostižitelné lidské východisko, dávající smysl jeho životu a ovlivňující jeho postoje, hodnoty či činy.⁵

Můžeme shrnout, že autoři se dívají na termín duchovno, jak křesťanskýma očima, tak obecně. V křesťanském konceptu upozorňují na působení Ducha svatého, hovoří ale také o lidech, kteří ve svém životě o duchovní dimenzi neuvažují a nevěří v ni. V každém případě je to složka osobnosti každého jedince, ať probuzená nebo neprobuzená, čekající na své objevení.

1.2 Spiritualita

Podle etymologie pojem vznikl v křesťanské tradici z latinského slova *spiritualis*, což znamená „duchovní“. Samo *spiritualis* je odvozeno od *spiritus*, což lze vyložit jako „duch“ nebo „dech“. V křesťanském náboženství to poukazuje na působení třetí osoby, Ducha svatého, a odraz jeho vlivu v životě věřícího. Spiritualitu z toho odvozujeme jako vnitřní duchovní život člověka, který je prodchnutý Bohem.

Vojtíšek mluví o tom, že ve 2. polovině 20. století se význam posunul k osobnímu vztahu k posvátnu, který nemusí být zprostředkovaný církví a název spiritualita začal označovat spíše hodnocení duchovního zážitku. Začal být vnímán jako označení individuálního zájmu o duchovno, s vnitřními zážitky a z nich vyplývající následným

⁴ OPATRŇÝ, Aleš. *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. 2. (doplněná verze). Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 2001. ISBN 80-238-0430-8.

⁵ DOŠKOVÁ, Lenka. Duchovní složka člověka a jeho začlenění do ošetrovatelského procesu. AMBROS, Pavel. *Studijní texty z pastorální teologie 3.: Služba nemocným*. 1. Velehrad: Refugium, 2002, s. 16-20. ISBN 80-86045-93-5.

praktikováním v každodenním životě. Označení se začalo inspirovat i v nekřesťanských duchovních tradicích a začalo označovat spiritualitu bez dogmatického učení.⁶

Suchomelová ke spiritualitě přistupuje dvěma přístupy. Pojímá ji úzce a široce. Široce koncipovanou ji popisuje jako přesahující všechna náboženství, vnitřní, subjektivní, přirozenou psychickou složku osobnosti každého člověka. Úzce ji spojuje s konkrétním náboženstvím.⁷

Odrobiňák vymezuje spirituální péči v užším významu jako péči, kterou církev a náboženské společnosti poskytují prostřednictvím svých duchovních svým věřícím. V širším slova smyslu je podle něj poskytována všem, věřícím i ateistům. Model pochází z vícedimenzionálního pojetí člověka, ve kterém se prolínají složky biologické, psychické, sociální i spirituální. Ty na sebe navzájem působí a mohou se ovlivňovat. Tak zlepšení kondice v jedné, může ovlivnit i ty následující.⁸

Smékal definuje spiritualitu jako zaměření jedince na hledání či naplňování smyslu jeho života. Člověk spirituálně zaměřený má, podle něj, větší cit k duchovním hodnotám a prožívání náboženských zkušeností, a nalezené pak uvádí do života. Křesťané v tomto vidí život v Ježíši Kristu, ostatní dle svého náboženství, nebo si řeknou „něco nade mnou je“. Takhle žitá spiritualita také spojuje a sladuje složky osobnosti, mezi sebou navzájem.⁹

Dohoda o duchovní péči ve zdravotnictví mezi Českou biskupskou konferencí a ekumenickou radou církví v České republice popisuje jen široké pojetí spirituální péče. Identifikuje ji takto: „Spirituální péči v širším slova smyslu rozumíme takové jednání s člověkem, ve kterém ho respektujeme v jeho jedinečnosti, přistupujeme k němu s úctou k důstojnosti lidské osoby z pozice věřících křesťanů, věnujeme pozornost jeho sociálnímu okolí, doprovázíme ho v jeho obtížích, nemoci, utrpení či umírání a pomáháme mu k lidsky důstojnému zvládnutí jeho životní situace včetně smrti, a to na jemu dostupné úrovni víry s perspektivou jejího možného rozvoje.“¹⁰

⁶ VOJTÍŠEK, Zdeněk, Pavel DUŠEK a Jiří MOTL. *Spiritualita v pomáhajících profesích*. 1. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0088-8.

⁷ SUCHOMELOVÁ, Věra. *Senioři a spiritualita: duchovní potřeby v každodenním životě*. Praha: Návrat domů, 2016. ISBN 978-80-7255-361-7.

⁸ ODROBIŇÁK, Jaromír. Spirituální péče a psychoterapie. *Psychiatrie pro praxi*. Praha: Solen, 2010, 11(3), 127-129. ISSN 1213-0508.

⁹ SMÉKAL, Vladimír. *Psychologie duchovního života*. Brno: Cesta, 2017. ISBN 978-80-7295-221-2.

Lze z toho odvodit, že většina odborníků dělí spiritualitu na pojatou „široce“ a „úzce“. Široká interpretace zahrnuje všechny lidi, věřící i ateisty, ti kteří věří, ale nehlásí se k žádné církvi nebo uznávají třeba mimoevropská náboženství. Je dostupná každému a na lidech záleží, jestli k interpretaci svých duchovních zážitků použijí nauku některého náboženství, nebo si jen řeknou „něco nade mnou je“. Úzké pojetí v naší evropské kultuře, vyrůstající z židovsko-křesťanských kořenů, je většinou spojováno s křesťanstvím. Vojtíšek a Smékal nezapomínají na připomenutí užívání duchovních zkušeností v praktickém životě a naplňování tak jeho smyslu. Smékal a Odrobiňák vycházejí ze čtyř dimenzionálního pojetí člověka a ukazují na prolínání duchovních složek lidské bytosti a možnosti využití tohoto k léčení.

1.2.1 Duchovno a spiritualita

Dle jazykovědy není mezi těmito slovy téměř žádný rozdíl, neboť slovo spiritus můžeme přeložit jako „duch“ a používají se v dnešním českém jazyce téměř jako synonyma. Přece jen můžeme pro lepší specifikaci uvést spiritualitu jako niternou část člověka, týkající se jeho duchovní stránky a duchovno spíše jako název pro věci netělesné, nehmotné.

1.3 Pastorage

Z etymologického hlediska slovo pastorage vzniklo odvozením z latinského *pastor* neboli „pastýř“. Kristus při svých podobenstvích používal příklady ze života pastýřů, i sám sebe označil jako pastýře, jenž dává život za své ovce. Později se pojem začal používat jako označení hlavního představitele křesťanského společenství. Ten měl, stejně jako pastýř o své ovce, pečovat o své svěřence, vyhledávat vzdálené, chránit je proti temnotě a vést je na pastviny s tu nejlepší pastvou.¹¹

¹⁰ *Dohoda o duchovní péči ve zdravotnictví mezi Českou biskupskou konferencí a Ekumenickou radou církví v České republice* [online]. In: Praha, 2006, s. 1-4 [cit. 2019-03-14]. Dostupné z:

<https://www.cirkev.cz/archiv/061120-dohoda-o-duchovni-peci-ve-zdravotnictvi>

¹¹ KŘIŠŤAN, Alois. Pastorage a sociální práce. MATOUŠEK, Oldřich. *Encyklopedie sociální práce*. 1. Praha: Portál, 2013, s. 149-150. ISBN 978-80-262-0366-7.

Opatrný definuje pastorační práci jako plnění úkolů církve, které má ona k sobě a k ostatním lidem ve světě. Úkolem je péče o své příslušníky a současně misie. Zaměřuje se však hlavně na lidi prožívající úzkost, bolest, strach a utrpení. Pastorační práce v širším slova smyslu zase popisuje jako respektu plné jednání s jedincem, přijímání jeho jedinečnosti a důstojnosti, přistupování k němu z pozice křesťanské víry a doprovázení ho v jeho hledání či potížích. To vše na jeho stupni s víry, s možností vývoje.¹²

Kříšťan dává přednost chápání pastorační práce v širším slova smyslu, která se užívá hlavně v Evropě. Vidí ji jako soubor činností, jejichž cílem je podpora kvality života člověka ve všech jeho dimenzích; biologické, psychické, sociální i spirituální. Je třeba ale, aby tato pomoc měla svůj počátek i motivaci v evangeliu a v křesťanském přístupu k životu.¹³

Slovník sociální práce vysvětluje pastorační práci jako péči o duchovní směřování lidí organizované hlavně církví. Pastorační práce, jako jiní autoři, na užší a širší, dělí na interní a externí. Interní vysvětluje jako péči o církevní sbor, externí o ostatní lidi a celkové prospívání společnosti. To vše ve světle Ježíše Krista. Připomíná také konkrétní pastorační práci ve formě krizové pomoci člověku v těžké situaci, jako je například nemoc, umírání nebo ztráta blízkého člověka.¹⁴

Křivohlavý vidí pastorační práci spíše tradičně, hlavně jako posilování již předpokládané víry a zvládnutím životních problémů z pohledu křesťanství. Požaduje od ní povzbuzení, nalezení pozitivního postoje k životu a lidským problémům, a také nalezení bezpečí v Bohu. Současně přidává, že může pomoci při rozhodování se v životních situacích.¹⁵

Ambros pastorační činnost popisuje jako obsáhlou činnost církve, podněcenou Duchem svatým, skrze kterou se uskutečňuje Boží úmysl spasení všech lidí, zde na zemi. To vše s akcentem na konkrétní životní situaci. Zahrnuje sem i duchovní správu vedenou knězem. Církev, podle něj, v této činnosti může zažívat svou zkušenost

¹² OPATRNÝ, Aleš. *Pastorační práce zvláštních skupin*. 1. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. Bibliotheca theologica. ISBN 978-80-7465-116-8.

¹³ KŘIŠŤAN, Alois. *Praktická teologie, pastorační práce a sociální práce - mezioborové souvislosti*. MARTÍNEK, Michael. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. 2. vyd. Praha: Jabok, 2010, s. 17-25. ISBN 978-80-904137-6-4.

¹⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 3. vyd. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.

¹⁵ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Pastorační péče*. 1. Praha: Oliva, 2000. ISBN 80-859-4242-9.

a cíl spojení s Bohem a pastore vyjadřuje její úkol, dosažení jednoty s Kristem pro lidi.¹⁶

Můžeme říci, že pastore, stejně jako spiritualitu, většina autorů dělí na úzkou a širokou. Tedy zaměřenou buď jen na věřící křesťany, nebo všechny lidi. Pastorační péče však více upozorňuje na práci pro druhého člověka v nouzi a naplnění tak úkolu církve, spasení všech lidí. Zaměřuje se na konkrétní události a problémy člověka v této společnosti a nezapomíná na posilování víry zejména v těžkých situacích.

1.4 Shrnutí

V této kapitole jsem popsala základní pojmy, které se mohou týkat duchovní dimenze péče o člověka. Péče o tuto oblast se v PNB nazývá spirituální, to ale není v každé nemocnici samozřejmostí. Protože se chceme o této péči více dozvědět, museli jsme si pojem nejdříve více přiblížit, aby nám byla zřejmá podstata této péče. V dnešní postmoderní době zaměřené na dosahování hmotného blahobytu nám tato oblast často uniká a není od věci si jí tedy znovu více připomenout a objasnit.

¹⁶ AMBROS, Pavel. *Pastorační teologie*. 2.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0419-2.

2. Formy spirituální péče

V minulé kapitole jsme si ozřejmili pojmy spirituální, duchovní a pastorační, nyní roztřídíme a více se zaměříme na jednotlivé způsoby, skrze něž se do našeho života může dostat léčivá duchovní síla. Ta může započít léčebný proces schopný ovlivnit i ostatní stránky člověka (biologickou, psychickou a sociální). Vyjmenuji některé základní metody, které vycházejí především z křesťanské spirituality, někdy kombinované s různými směry psychoterapie. Jsou to konkrétní formy nebo metody péče, které mají svůj specifický charakter.

2.1 Pastorační prostředky

2.1.1 Modlitba

Modlitbu můžeme přiblížit jako uctívání a vzývání Stvořitele, Ježíše Krista, andělů, či jiných duchovních bytostí, rozmluvy s nimi či prosby o pomoc. Je uskutečňovaná myšlenkami, slovy nebo zpěvem. Můžeme prosit o konkrétní věci nebo také pochopení svého údělu, či sílu ke zvládnutí náročné situace. Měla by vždy však končit ve smyslu „staň se vůle Tvá“ a měli bychom počkat, zda to co chceme je pro nás dobré, zda to neuškodí a naplní to plán spásy. Jako Boží odpověď si můžeme například vysvětlit inspiraci, která se člověku vynoří v mysli, užitečný nápad k řešení svízelné situace,¹⁷ útěchu či pocit, že věci jsou tak jak mají být.

2.1.2 Bohoslužba

Bohoslužba je obřad, který se provádí v posvátném prostoru, s cílem oslavit Boha. Jde o snahu vstoupit s ním do vztahu a komunikovat, s úmyslem prohlubovat svůj duchovní život. Je chápána jako aktivita Boha, ne člověka. Hospodin v ní obdarovává jednotlivce a od něj se očekává jen otevřenost, vděčnost a využití jeho darů ve prospěch křesťanských hodnot. Bohoslužbu určují v každé církvi jiné liturgickými předpisy, proměnlivé v určitých obdobích křesťanského roku. Kontakt s transcendentem, který

¹⁷ SMÉKAL, Vladimír. *Psychologie duchovního života*. Brno: Cesta, 2017. ISBN 978-80-7295-221-2.

nám zprostředkovává, nelze popsat lidskými slovy, proto je plná symbolů z oblasti malířství, hudby, poezie a architektury.¹⁸ Když nemocný není schopen se jí účastnit osobně, mohl by dostat příležitost sledovat ji například v televizi nebo ze záznamu, z rádia nebo pokud je v nemocnici, může být přenášena rozhlasem na pokoj nebo do sluchátek.

2.1.3 Svátosti

Svátostí existuje sedm. Křest, biřmování, eucharistii, smíření a pomazání nemocných, manželství a kněžství. Z církví aktivních v Psychiatrické nemocnici Bohnice, tyto svátosti uznává církev Římskokatolická, Československá husitská a Starokatolická. Českobratrská církev evangelická uznává jen křest a eucharistii.

Svátosti jsou určeny k posvěcení člověka a budování církve (Kristova těla) a oslavě Stvořitele. Předpokládají u příjemce víru, a současně ji podporují slovy i věcmi. Víra se očekává od člověka, svátost je dar od Boha.¹⁹ Svátosti jsou znamení a prostředky, kterými se upevňuje víra, vzdává se pocta Bohu a posvěcují lidé. Děje se tak za použití posvěceného oleje, vína, chleba nebo oplatků a modliteb kněze. Je to viditelné znamení neviditelné Boží lásky. Dále podrobněji popíši 3 svátosti, které jsou relevantní pro pastorační práci v nemocnici.

2.1.3.1 Eucharistie

Eucharistie je vzpomínka na poslední večeři Ježíše a jeho učedníků. Je popsána obdobně ve všech synoptických evangeliích: „Pak vzal chléb, vzdal díky a dával jim se slovy: ‚Toto jest mé tělo, které se za vás vydává. To čiňte na mou památku.‘ A právě tak, když bylo po večeři, vzal kalich a řekl: ‚Tento kalich je nová smlouva zpečetěná

¹⁸ MARTINEK, Michael. *K čemu jsou křesťanské církve?*. Brno: Cesta, 2012. ISBN 978-80-7295-145-1.

¹⁹ OPATRŇ, Aleš. *Pastorace svátostí*. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015. Malá teologie (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7195-799-7.

mou krví, která se za vás prolévá.““ (L 22,19-20), (podobně Mt 26,26-28; Mk 14,22-24).²⁰

Přijetí pozvedá věřícího ze světa hmoty do věčného života. „Eucharistická oběť, památka smrti a zmrtvýchvstání Páně, v níž oběť kříže trvá navěky, je vrcholem a pramenem bohocoty a křesťanského života, kterou se také naznačuje a uskutečňuje jednota Božího lidu a dovršuje budování Těla Kristova.“²¹ Pozemská církev jí žije a roste, spojuje se tak s církví nebeskou. Přijímání je vyvrcholení bohoslužby, z vážných důvodů, třeba nemoci, však může být uděleno i mimo liturgickou slavnost.

2.1.3.2 Svátost pomazání nemocných

Přes tuto svátost církev dává možnost ucítit přítomnost Krista těžce nemocným věřícím, a tím jim v jejich údělu ulehčit, popřípadě je uzdravil. Pomáhá též snazším způsobem snášet nemoc a smývá hříchy. Tento úkon pomáhá též upevnit víru, která se v pokušení nemoci může vytrácet. Svátost lze poskytnout znovu, pokud se stav věřícího zhorší, nebo když po uzdravení z chorobného stavu křesťan znovu onemocní.²²

2.1.3.3 Svátost smíření

V tomto aktu se může projevit Boží odpuštění, díky vymazání vin. Smíření lze vysvětlit také jako sblížení dvou odcizených jedinců a uzdravení křivd, kterých se mezi sebou dopustily. Abychom dosáhli míru, měli bychom tedy prominout druhým, sobě i Bohu. Může k tomu pomoci zpověď, kterou provádí kněz. Vyzpovídání se přináší odpuštění, uzdravení a osvobození.²³ Člověk může cítit velkou úlevu a to má vliv i na psychosomatiku, protože nenávisť v našem těle působily jako jed.

²⁰ Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: (včetně deuterokanonických knih: český ekumenický překlad. 11. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2005. ISBN 80-858-1037-9.

²¹ Kodex kanonického práva: úřední znění textu a překlad do češtiny: latinsko-české vyd. s věcným rejstříkem 1. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-711-3082-6.

²² Kodex kanonického práva: úřední znění textu a překlad do češtiny: latinsko-české vyd. s věcným rejstříkem 1. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-711-3082-6.

²³ CENCINI, Amedeo. Život v usmíření. 2. vyd. Praha: Paulínky, 2008. Klíč. ISBN 978-80-86949-42-0.

Nebo jak Ježíš říká Petrovi: „Pane, kolikrát mám odpustit svému bratru, když proti mně zhřeší? Snad až sedmkrát?“ Ježíš mu odpověděl: „Pravím ti, ne sedmkrát, ale až sedmdesátkrát sedmkrát.“ (Mt 18,21-22).²⁴

2.1.4 Slavení křesťanských svátků

Liturgický rok církve se dá rozdělit na období Vánoc, Velikonoc a jejich přípravných období a poté posvátečných, mezitím je liturgické mezidobí. Všechny tyto svátky církve neslaví ve stejná data. Velikonoce jsou dokonce pohyblivé. Je to doba oslav, se svými specifickými obřady. Opona mezi věčným světem a tímto se odhrnuje a my můžeme být svědky zázraků, či znamení. Svátky jsou postaveny na různých upomenutích ze života Ježíše Krista a dalších aktérů příběhu spásy.

Období před Vánocemi se nazývá Advent, je to oslava narození Spasitele a trvá 4 týdny. Boží hod Vánoční začíná po Vánocích a končí 6. 1., na Tři krále. Velikonoce, období půstu, začíná takzvanou „popelční středou“ a trvá 6 týdnů. Období po Velikonocích končí po sedmi týdnech, v den seslání Ducha svatého.²⁵

2.1.5 Pobyť v duchovně inspirujícím prostředí

Mezi duchovně inspirující prostředí bychom mohli započítat kapli, kostel, chrám, katedrálu či klášter, ale také např. ekumenický prostor ticha v nemocnici nebo poustevnickou jeskyni. Jde o místo, které je vyčleněné z profánního prostoru jako sakrální (posvátné), většinou vysvěcené biskupem a určené pro molitbu nebo bohoslužbu. Architektura a umělecká výzdoba, zde podporuje aktivaci spirituálního rozměru člověka. Zde se k nám mohou častěji přiblížit duchovní bytosti, jinak skryté za viditelnými kulisami materiální současnosti. Vůně květin a kadidla, podporovaná hudebním doprovodem, nás může zanést jinam, tam, kam všichni po celý život kráčíme,

²⁴ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona : (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad*. 11. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2005. ISBN 80-858-1037-9.

²⁵ ŠIDLOVSKÝ, Evermod Gejza. *Svět Liturgie: slovník základní církevní terminologie*. 1. Praha: Klášter premonstrátů na Strahově, 1991. ISBN 80-852-4512-4.

relaxovat nás, či odpovědět na otázky a my pak může vyrazit do dalšího života občerstvení.²⁶

2.2 Pastorační rozhovory

2.2.1 Pastorační rozhovor

Je to dialog, mezi pastorem a věřícím, který nemusí být veden nutně na náboženské téma. Vychází ze situace nebo přání a potřeb pastorovaného. Jeho cíl není jen vyřešení potíží, a poučení, ale hlavně zjištění, že tazatel na svoji nesnáz není sám. Má spojence v pastorovi a jeho cíl je, aby našel spojence i v Bohu.²⁷ Cílem je lidsky důstojné zvládnutí obtížné situace a podpora dalšího duchovního růstu. Není veden hierarchicky, měla by to být rozprava dvou rovnocenných partnerů, v hledání odpovědi na otázku utrpení člověka a smyslu jeho existence. Povídání může stejně, jako jiná terapeutická metoda, člověku ulevit, s přítomností Ducha svatého osvěžit, osvětlit a posílit síly k řešení potíží života.²⁸

2.2.2 Hledání smyslu nemoci

Křesťan by měl věřit, že jeho život je v rukou Boha, které by pastorující měl ukázat jako plné lásky, milosrdenství a odpuštění. Tato víra by mu měla do srdce vlévat klid a důvěru, že vše bolestivé a trýznivé, může sloužit k dobrému a jeho nemoc by mohla mít smysl, i když třeba skrytý. Víra, že ho bůh i přes jeho nemoc miluje dál, a že ve svém Synu na kříži trpí s ním. Přivést nemocného k tomu, aby ve svém krušném onemocnění pocítil v hloubi srdce tichou radost. Mohl by své utrpení třeba nabídnout Bohu jako dar, spolu s obětí Ježíše Krista, pro dobro druhých. Nemoc se pak stává příležitostí k osobnímu vývoji a růstu charakteru.²⁹ Člověk by se měl neustále přestat ptát, proč se to stalo, ale začít se orientovat na to, co dělat, když už se to stalo.

²⁶ ŠILER, Vladimír. *Religiozita a spiritualita ve zdravotní a sociální péči*. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, 2017. ISBN 978-80-7464-966-0.

²⁷ OPATRŇÝ, Aleš. *Pastorace zvláštních skupin*. 1. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. Bibliotheca theologica. ISBN 978-80-7465-116-8.

²⁸ OPATRŇÝ, Aleš. *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. 2. (doplňná verze). Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 2001. ISBN 80-238-0430-8.

2.2.3 Duchovní doprovázení

Doprovázení je opakovaná, dlouhodobá činnost, s cílem pomoci druhému zvládat jeho utrpení. Je to hluboká a upřímná účast na životě druhého, respektující však jeho životní cestu. Mělo by to být pomáhání a blízkost v míře, která je nemocnému příjemná, a diskrétní. Pomáhající by měl kráčet tak daleko, kam jeho a nemocného vede Boží milost, tam, kam až ho nemocný člověk pustí. Měla by to být s láskou, která je nezištná, ne za účelem dosažení nějakých cílů, třeba evangelizace. Láska ve své čistotě a nezištnosti je totiž nejlepším svědectvím o Bohu.³⁰

2.3 Terapie používající ke své práci Bibli a ikony

2.3.1 Hagioterapie

Metoda je nejčastěji provozována jako skupinová meditace nad textem z Písma svatého. Téma, které se probírá, otázky a nesnáze, jsou inspirovány náměty biblických příběhů a zde obsažených morálních konfliktů, či etických dilemat. Lidé si, pod vedením zkušeného hagioterapeuta, snaží bez sebe přikrašlování uvědomit, jaké emoce či pocity v nich příběh vyvolává, co si o něm z morálního hlediska myslí a co jim vyprávění připomíná z jejich soukromého života. Prožitkově se ztotožňují s postavami a projektivní práce jim tak zprostředkovává jiné pohledy na lidské fungování a sebe sama.³¹

2.3.2 Bibliodrama

Bibliodrama je název pro specifickou formu psychodramatu. Jedná se o kreativní práci s biblí a její následnou interpretací. Činnost je odlišná od klasické exegeze Písma, která stojí na přístupu racionálním, dějepisném a jazykovém, a ztrácí tak přímý kontakt

²⁹ ZANDLER, Martin. *Křesťan a zdraví: hledání křesťanské cesty ke zdraví*. 1. Svitavy: Trinitas, 2004. Studium (Trinitas). ISBN 80-860-3693-6.

³⁰ OPATRŇÝ, Aleš. *Spirituální péče o nemocné a umírající*. 1. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2017. Bibliotheca theologica. ISBN 978-80-7465-269-1.

³¹ REMEŠ, Prokop. Bible a její psychoterapeutický potenciál. *Teologické texty: Časopis pro teologii a službu církve*. Praha: Zvon, 1999, 10(2), 66-67. ISSN 0862-6944.

s biblickým poselstvím a jeho transcendentní dimenzí. V dramatu probíhá bezprostřední interakce mezi posvátným textem a skupinou, je zde snaha o integraci výkladu Kánonu a osobního zážitku. Cílem je, aby protagonisté díky identifikaci s postavami, a situacemi Písma, zažily na sobě živou náboženskou zkušenost, a současně ji konfrontovali s vlastními životními zkušenostmi a brali též zřetel na morální hodnoty uložené v příběhu.³²

2.3.3 Četba duchovního textu a biblioterapie

Četba Bible, a duchovních rozjímavých knih, obrací mysl i emoce lidí k hodnotám, které jsou věčné, a uspokojuje a léčí duši člověka. Písmo je mimo jiné i terapeutická kniha, obsahující opravdové příběhy, bez lidské lži, přetvářky, s pravými emocemi i prožitky, bez zakrývání. Toho lze využít biblioterapii, která k terapeutickému procesu používá psané slovo. Každý člověk, může v Bibli nalézt sám sebe, se všemi lidskými bolestmi, slabostmi i potřebami.³³ Současně kniha může jedince motivovat, nabídnout nový směr při řešení těžkostí či povznést se nad ně, získat nadhled a dodat naději do dalšího života. V některých nemocnicích je možnost předčítání od dobrovolníků, kteří tam docházejí.

2.3.4 Ikonoterapie

Toto je speciální metoda, vycházející z východního křesťanství, používající ke své práci tradiční tabulkovité obrazy s náboženskou tematikou. Na klienta působí mimoslovně. Bere lidské vlastnosti jako energie, které v klientech pracují a působí na jejich osobnost a psychickou kondici. Ty mohou být kladné i záporné, škodlivé i prospívající. Mnoho destruktivních impulzů v člověku obchází jeho vůli i rozum. Myšlenky v hlavě i pocity v srdci by měla mít vůle pod kontrolou a sebekontrola by nás

³² RYŠKOVÁ, Mireia, Zuzana PELECHOVÁ a Magdalena BODLÁKOVÁ O'BRIEN. *Bibliodrama*. 1. Brno: Tribun EU, 2012. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-263-0213-1.

³³ ZANDLER, Martin. *Křesťan a zdraví: hledání křesťanské cesty ke zdraví*. 1. Svitavy: Trinitas, 2004. Studium (Trinitas). ISBN 80-860-3693-6.

právě ikonoterapie měla pomocí svých metod naučit. To by nám mělo přinést vnitřní klid a optimismus a náhled na životní situaci.³⁴

2.4 Shrnutí

Zde jsem uvedla a popsala z literatury, některé konkrétní podoby spirituální péče, které mohou duchovní pro svou práci využívat. Některé se tradičně používají po staletí, například pastorační prostředky, jiné používají ve své práci metody psychologie (pastorační rozhovory) a naposled terapie s hlubokými kořeny v křesťanství, jsou dle moderních psychoterapeutických směrů přetransformovány v terapeutické nástroje, jak individuální, tak skupinové, k prospěchu lidem s duševními problémy.

³⁴ TÝMAL, Jan Milan. O možnosti motivace klienta na spirituální rovině v rámci bio-psycho-socio-spirituálního modelu závislosti. *Adiktologie: odborný časopis pro prevenci, léčbu a výzkum závislosti*. 2003, 3(2), 108-113. ISSN 1213-3841.

3. Spirituální péče v Psychiatrické nemocnici Bohnice

Zde popíšu konkrétní využití forem spirituální péče v Psychiatrické nemocnici Bohnice (dále jen PNB). Některé jsou modifikovány pro lidi duševně nemocné. Ke sběru informací jsem využila své praxe v PNB. Staral se o mě Tým spirituální péče a ukázal mi široké spektrum možností duchovní pomoci zařazené mezi psychoterapie a další druhy léčby. Potřebné údaje jsem si doplnila konzultacemi s koordinátorem péče, informacemi z internetu, článků vědeckých časopisů a rozhovory s klienty nemocnice, kteří tuto formu pomoci využili během své hospitalizace.

3.1 Tým spirituální péče

Tým byl ustanoven 1. 5. 2009 současným ředitelem PNB MUDr. Martinem Hollým MBA. Institucionalizovala se tak péče, která již dříve v nemocnici fungovala na dobrovolné fázi řadu let. Obsazení týmu se během jeho existence měnilo a nyní je složen z 6 duchovních: 5 kněží a 1 rabína a 2 laiků: 1 psychiatra a 1 psychoterapeutky; 7 mužů a 1 ženy.

Tým má členy z církve Římskokatolické, Českobratrské evangelické, Československé husitské a Starokatolické, z externích duchovních je zde zastoupena církev Pravoslavná. Z jiných náboženství je tu zástupce Židovské obce rabín Ing. Moshe Chaim Koller. Všichni duchovní jsou současně i terapeuti a absolvovali, jak teologické vzdělání, tak psychoterapeutický výcvik. Jsou členi státem registrovaných církví či náboženských společností. Jejich koordinátorem je katolický kněz a nemocniční kaplan Mgr. Jaromír Odrobiňák.³⁵

Všichni jsou též součástí multidisciplinárního týmu PNB, složeného ze zdravotníků, psychologů, terapeutů a sociálních pracovníků. Tým je současně částí nemocničního personálu, o proti duchovním, kteří tam docházejí na pozvání buď pacientů, nebo jejich blízkých, či ošetřujících lékařů nebo kontakt může zprostředkovat koordinátor péče J. Odrobiňák.³⁶

³⁵ Spirituální péče. *Psychiatrická nemocnice Bohnice* [online]. Praha, 2019 [cit. 2019-05-30]. Dostupné z: <https://www.bohnice.cz/lecba/spiritualni-pece/>

³⁶ ODROBIŇÁK, Jaromír. Skylla a Charybda nemocničního kaplanství. *Katolický týdeník* [online]. 2011, (3) [cit. 2019-05-30]. Dostupné z: <http://www.katyd.cz/clanky/skylla-a-charybda-nemocnicniho-kaplanstvi.html>

3.2 Formy spirituální péče provozované v PNB

„Pacientům hospitalizovaným v PNB je umožněn kontakt s duchovním dle jejich přání a příslušné konfese. Je možno zajistit návštěvu duchovního přímo na oddělení a to jak z týmu spirituální péče PN Bohnice, tak i externími duchovními. Dále je možno navštěvovat bohoslužby v ústavním kostele PNB (s ohledem na aktuální zdravotní stav pacienta). Přímá účast na bohoslužbě je vždy podmíněna souhlasem ošetřujícího lékaře a musí být o tom učiněn zápis ve zdravotnické dokumentaci pacienta.“³⁷

3.2.1 Modlitba

Jednu ze služeb, které duchovní týmu nabízejí nemocným je uvedením do modlitby. To může znamenat nabídnutí nemocnému již formulované, tradiční modlitby, nebo pomoc se sestavením modlitby nové, osobní, „šité na míru“. Služba také zahrnuje společnou modlitbu nebo soukromou za pacienta, jeho brzké uzdravení a návrat do domácího prostředí. Samozřejmě také modlitbu za jeho rodinu.³⁸

3.2.2 Bohoslužba

Bohoslužby sledují normální liturgický rok (viz. 3.1.4 Slavení křesťanských svátků). Jedenkrát týdně probíhají bohoslužby pravidelné, liturgie rovnoměrně rozprostřené do celého týdne (středa, pátek a dvě v neděli).³⁹ Jsou určeny pro širokou veřejnost, ale hlavně pro pacienty, jsou proto modifikované: jednoduché, jasné a srozumitelné, zkrácené o některé pasáže.

Zúčastnila jsem se bohoslužeb všech zde zastoupených církví a musím konstatovat, že byly velmi upřímné a prosté. Věřící byli nestrojeně a aktivně zapojení do obřadu, tomu co se během liturgie odehrávalo opravdu věřili a nebylo to pro ně jen pouhé

³⁷ Domácí řád Psychiatrické nemocnice Bohnice. In: *Psychiatrická nemocnice Bohnice*[online]. Praha: Psychiatrická nemocnice Bohnice, 2015 [cit. 2019-06-01]. Dostupné z: <https://www.bohnice.cz/zakladni-informace/oddeleni-2-akutni-pece-3/>

³⁸ PACIENTKA, PNB. *Osobní sdělení*. Praha: Psychiatrická nemocnice Bohnice, 2019.

³⁹ ODROBIŇÁK, Jaromír. *Rok na psychiatrii*. 1. Praha: Ottobře 12, 2017. ISBN 978-80-86525-71-6.

vyplnění volného času. Dá se říci, že z celé ceremonie vyzařovala chudoba a prostota ducha.⁴⁰

3.2.3 Svátosti

Svátosti se udělují v kostele, před a během mše (eucharistie a svátost smíření) a na odděleních (svátost nemocných, smíření a eucharistie). Udělují je kněží J. Kofroň a J. Odrobiňák. Tvoří 5 až 10% všech setkání s pacienty, což též procentuálně odpovídá výskytu praktikujících křesťanů v populaci ČR. V PNB již proběhlo udělování všech sedmi svátostí, tým spirituální péče se zaměřuje, především na tyto tři.⁴¹

3.2.3.1 Mimořádná svátostná pohotovost

Současně může nemocný využít Nemocniční službu Arcibiskupství pražského. Ta zajišťuje, v urgentní potřebě, všechny tři výše zmíněné svátosti. Stačí v jakoukoliv denní i noční hodinu zavolat na telefonní číslo 731 144 144. Tato pomoc koordinuje návštěvy kněží v nemocnicích. Stačí znát jen jméno nemocného, oddělení, patro a číslo pokoje, kde je nemocný hospitalizován.⁴²

3.2.4 Slavení křesťanských svátků

3.2.4.1 Vánoce

Na počátek liturgického roku, jsou vždy v kostele PNB, po čtyři po sobě jdoucí neděle, adventní koncerty. Od 24. 12. do 26. 12. jsou dále slaveny tři mše (půlnoční na Štědrý den, další na Boží hod a na Štěpána), a pak od 30. 12. do 1. 1. další (na Svátek Svaté rodiny, Silvestr a Slavnost Matky boží) a nakonec 6. 1. na zjevení Páně (na Tři

⁴⁰ JEŽKOVÁ, Šárka. *Vlastní pozorování*. Praha: Psychiatrická nemocnice Bohnice, 2017.

⁴¹ ODROBIŇÁK, Jaromír. *Osobní sdělení koordinátora spirituálního týmu*. Praha: Psychiatrická nemocnice Bohnice, 2019.

⁴² Duchovní služba v pražských nemocnicích: Duchovní pohotovost. In: *Arcibiskupství pražské* [online]. Praha, 2013 [cit. 2019-06-01]. Dostupné z: <http://www.apha.cz/duchovni-sluzba-v-prazskych-nemocnicich123>

krále). Vánoce jsou tradičně doplněny výstavou betlémů vytvořených klienty nemocnice.⁴³

3.2.4.1 Velikonoce

Velikonoční svátky začínají v PNB Popelční středou. V tento den se ekumenickým způsobem uvádí do postní doby hlavně zdravotníci organizace. O samotných Velikonocích se pak v kostele častěji konají Bohoslužby (konkrétně na Zelený čtvrtek, Velký pátek, Bílou sobotu, neděli Zmrtvýchvstání a Velikonoční pondělí).⁴⁴

Na Velký pátek se koná v areálu psychiatrické nemocnice pochod Křížové cesta, na upomínku Ježíšova ukřižování. Skupinka asi 20 zájemců se zastaví u 14 pavilonů, které jsou za více než sto let své existence naplněny bolestí zde hospitalizovaných pacientů, stejně jako jednotlivá zastavení křížové cesty.⁴⁵

3.2.5 Kostel sv. Václava

Uprostřed areálu nemocnice stojí Kostel sv. Václava. Je jedním z prostorů pro konání spirituální péče. Další jsou jednotlivé pavilony. Kostel byl postaven v secesním stylu a vysvěcen, 1. 11. 1919. V době komunismu byl zdemolován armádou, uzavřen a dále používán jako skladiště. Po sametové revoluci byla stavba navracena Psychiatrické léčebně, zrekonstruována a 11. 2. 1993 znovu vysvěcena. Na kůru bylo vybudováno zázemí pro spirituální péči.⁴⁶

Rektorem kostela byl stanoven, Arcibiskupstvím pražským, 1. 7. 2011 Ing. Jan Kofroň, kněz Římskokatolické církve, který je v týmu spirituální péče od jejího počátku.⁴⁷ Kostel je zařízen ekumenicky, prostě a vkusně, neurazí žádnou z církví, která zde koná pravidelné bohoslužby.

⁴³ Vánoce v kostele sv. Václava v Bohnicích. *Městská část Praha 8* [online]. Praha, 2018 [cit. 2019-06-08]. Dostupné z: <https://www.praha8.cz/Vanoce-v-kostele-sv-Vaclava-v-Bohnicich.html>

⁴⁴ Velikonoční obrady 2017. *Psychiatrická nemocnice Bohnice* [online]. Praha, 2017 [cit. 2019-06-08]. Dostupné z: <https://www.bohnice.cz/velikonocni-obrady-2017/>

⁴⁵ ODROBIŇÁK, Jaromír. *Osobní sdělení koordinátora spirituálního týmu*. Praha: Psychiatrická nemocnice Bohnice, 2019.

⁴⁶ Kostel sv. Václava. *Městská část Praha 8* [online]. Praha, 2012 [cit. 2019-06-01]. Dostupné z: <https://m.praha8.cz/Kostel-sv-Vaclava.html>

⁴⁷ Historie kostela sv. Václava v Bohnicích. *Psychiatrická nemocnice Bohnice* [online]. Praha: PN, 2018 [cit. 2019-06-01]. Dostupné z: <https://www.bohnice.cz/zakladni-informace/kostel-sv-vaclava/>

V lodi sakrální stavby se mimo bohoslužeb odehrává skupinové čtení z Bible, výstavy, koncerty, je zde však možnost i pro soukromou molitbu. V zázemí na kůru se konají skupiny hagioterapie, semináře a individuální setkání.⁴⁸

3.2.6 Pastorační rozhovor

Duchovní týmu se v pastoračním rozhovoru nejčastěji snaží pomoci uspořádat emoční chaos a najít pevné body v životě pacienta, rozbouřeném nemocí a následnou hospitalizací, ve chvílích strachu, beznaděje nebo smutku⁴⁹. Obsahem je sdílení životních příběhů, problémů, stížností nebo nesplněných přání. Duchovní týmu jsou otevření a nechají na člověku, ať si sám najde téma, které chce řešit. Člověku v tomto novém, cizím prostředí něco chybí a neví co, v týmu spirituální péče však člověk najde ostrov přijetí.

3.2.7 Hledání smyslu nemoci

Pobyt v nemocnici, mimo své přirozené prostředí, odloučení od blízkých, sebou přináší stres a současně i spoustu času na přemýšlení o tématech, která v každodenním shonu nepřichází na mysl. Hospitalizace, zvláště nedobrovolná, zatížení léky a nemoc přináší člověku změnu v žebříčku hodnot a priorit. Hledání smyslu toho, co člověka potkalo, přemýšlení o existenciálních otázkách, to je prostor pro spirituální péči. Nemocniční kaplani mají specializované vzdělání k mobilizaci pacientových sil a boji s nemocí nebo pomoci vyrovnat se s neměnitelným.⁵⁰

⁴⁸ JEŽKOVÁ, Šárka. *Vlastní pozorování*. Praha: Psychiatrická nemocnice Bohnice, 2017.

⁴⁹ Spirituální péče. *Psychiatrická nemocnice Bohnice* [online]. Praha, 2019 [cit. 2019-05-30]. Dostupné z: <https://www.bohnice.cz/lecba/spiritualni-pece/>

⁵⁰ Duchovní péče v psychiatrické léčebně: (PLB). *Asociace nemocničních kaplanů* [online]. Praha, 2009 [cit. 2019-06-08]. Dostupné z: <https://www.nemocnicnikaplan.cz/clanky/o-praci-kaplana/duchovni-pece-v-psychiatricke-lecebne-plb>

3.2.8 Duchovní doprovázení

Nemocný přichází do nemocnice, věřící nebo nevěřící, na různém stupni víry a duchovní mu může pomoci ke zvládnutí těžké situace právě vírou, která v době hospitalizace prochází těžkou zkouškou. Pomoc s vírou, nebo uvedení do víry se může stát zábradlím, kterého se může pacient držet v době hospitalizace i po ní, v návratu do běžného života.

3.2.9 Hagioterapie

Hagioterapii v PNB vede MUDr. et Mgr. Prokop Remeš, sám zakladatel tohoto terapeutického směru, který v nemocnici funguje již více jak 25 let, plus další terapeutka a tři duchovní. Pravidelných skupin Hagioterapie, a z ní odvozených skupin, v PNB probíhá patnáct, vždy jedenkrát týdně. Používá se hlavně pro oddělení závislosti na návykových látkách, ochrannou sexuální léčbu a oddělení následné péče. Je to v nemocnici velmi oblíbená terapie, kromě jejího využití pro pacienty, si občas vyprosí toto skupinové setkání i pracovníci nemocnice.⁵¹

3.2.10 Četba duchovního textu a biblioterapie

Jedenkrát týdně se v kostele koná skupinové setkání nad Biblií s psychoterapeutem a knězem Starokatolické církve Mgr. Pavlem Hynkem. Čte se pacienty opakovaně, třikrát za sebou, předem vybraný text z Bible, a následně se kolektivně rozebírá. Klienti se za pomocí terapeuta snaží lépe pochopit text, který se nám v této době zdá nesrozumitelný a terapeut znalý historicko-kritického výkladu Písma je vede k lepšímu pochopení dosud poznaných pravd o jeho významu.⁵²

Dále je možno v PNB provozovat biblioterapii individuálně. Je zde knihovna na pavilonu 4, kde si klient může vypůjčit knihy, časopisy a audio či vizuální dokumenty.⁵³

⁵¹ ODROBIŇÁK, Jaromír. *Osobní sdělení koordinátora spirituálního týmu*. Praha: Psychiatrická nemocnice Bohnice, 2019.

⁵² JEŽKOVÁ, Šárka. *Vlastní pozorování*. Praha: Psychiatrická nemocnice Bohnice, 2017.

⁵³ Knihovna Psychiatrické nemocnice v Bohnicích. *Psychiatrická nemocnice Bohnice* [online]. Praha: PN, 2019 [cit. 2019-06-01]. Dostupné z: <https://www.bohnice.cz/aktivity/knihovna/>

Na některých, hlavně uzavřených pavilonech, je možno též požádat pomocný personál o donášku vybraných knih z knihoven mimo areál nemocnice.

3.3 Shrnutí

I když péče o spirituální potřeby klientů psychiatrické nemocnice patří mezi volitelné aktivity, spirituální péči PNB projde týdně, dle koordinátora péče J. Odrobiňáka, asi 200 lidí (50 připadá na individuální setkání, 150 na skupinová). Snad by to mohl být doklad o její užitečnosti. V další části popíšu dva druhy terapie, které tato nemocnice pro svou léčbu nepoužívá.

4. Ikonoterapie a biblioterapie

Lze vidět, že spirituální péče v PNB je obsahem a náplní velmi obsáhlá a dle J. Odrobiňáka i více využívaná než v nemocnicích zabývajících se jen somatickým zdravím. Spirituální tým je plně vytížený a to i přesto, že je tento druh terapie výběrový a dobrovolný. Přece však jsem našla dvě nové metody, o které by mohla být nemocniční nabídka rozšířena, a to ikonoterapii a biblioterapii. Rozepíšu se proto o nich víc, pro doporučení zařazení těchto dvou metod do nabídky spirituální péče PNB.

4.1 Ikonoterapie

4.1.1 Vznik

Metodu ikonoterapie objevil a praktikuje Mgr. Jan Milan Týmal necelých dvacet let. Využívá ji převážně pro jedince závislé na návykových látkách. Je to pravoslavný kněz a terapeut. Když koncipoval model této terapie, vycházel z pravoslavné antropologie člověka. Vycházel také z toho, že ikony vyzařují pozitivní a sjednocující energii, oproti droze, která člověka rozkládá. Ikona zprostředkovává člověku obrat od hmoty k nadpozemskému světu, od drogy k Bohu. Tím může klientovi více pomoci v odhodlání k abstinenci.⁵⁴

4.1.2 Popis a struktura metody

Terapie začíná úvodním seznámením se s metodou. Poté klient dostane k vyplnění motivační test, s cílem vytyčit terapeutický cíl. Pak probíhá rozhovor týkající se smyslu života, který je často příčinou závislého chování. Terapie se opakuje, při jiných setkáních lze hovořit o otázkách, týkající se např. životní spravedlnosti (Máme svobodnou volbu nebo jsme v rukou neovlivnitelného osudu?), svědomí a jeho čistoty (Mám vyrovnány své hmotné i nehmotné dluhy, dluhy vůči lidem a Bohu?), životě po

⁵⁴ TÝMAL, Jan Milan. Ikonoterapie pomáhá dotknout se spirituální roviny, objevit smysl života. *Sociální práce: Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci*. 2008, (4), 10-12. ISSN 1213-6204.

smrti, životního úkolu (poslání), otázkou o vlastní jedinečnosti (Co by tu chybělo, kdybych tu nebyl?), apod.

Na to následuje hlavní část metody. Klient dostane příležitost několik minut, až půl hodiny, hledět na ikonu. J. M. Týmal nejčastěji používá obraz Andreje Rubleva: „Svatá trojice“, z roku 1411. Klient dostane instrukci, že může myslet na co chce, což mu umožní uvolnění myšlenek. Po určité době stejně začne myslet na to, co ho trápí. Ve svých představách může vstupovat do obrazu. Jsou zde obsazená tři místa, okolo stolu a jedno volné, skoro vyzívající k usazení se a meditaci se třemi andělskými bytostmi zde sedícími, znázorňujícími Otce, Syna i Ducha svatého. Dostane informaci, že deska s naplněným eucharistickým pohárem symbolizuje stvořený svět a on pak může s nimi kontempletovat o svém životě.⁵⁵ Někdo vnímá sdělení ikony formou pocitů, jiný má pocit, že k němu bytosti z obrazu hovoří.

Podporou procesu může být zapálené kadidlo a svíčka umístěná pod ikonou a podmalování atmosféry posloucháním duchovních zpěvů. Nejčastěji jde o vokální duchovní zpěvy monastýrů z řeckého biblického ostrova Athos. Jejich jazyk neruší myšlení českého člověka při soustředění, ale ještě více je do něj uvádí a zprostředkovává duchovní zážitek.

Následuje reflexe prožitého, která trvá asi třicet minut. Je to rozbor zážitku, při kterém pomáhá terapeut zpracovat klientovy pocity a následně ho vede i k přemýšlení o existenciálních tématech. Po skončení zaznamená zážitky, jako materiál, se kterým lze dále pracovat. Účinky má i jen jedno sezení, lepší je však dlouhodobá, opakovaná terapie, jedenkrát týdně několik měsíců.⁵⁶

4.1.3 Cílové skupiny

J. M. Týmal provozuje tuto terapii se závislými uživateli návykových látek, jejich blízkými, příbuznými, ale doporučuje ji i pro ostatní, kteří potřebují motivaci ke změně svého života. Podmínkou úspěšnosti je, aby klient k terapii přistupoval dobrovolně a je

⁵⁵ TÝMAL, Jan Milan. Ikonoterapie pomáhá dotknout se spirituální roviny, objevit smysl života. *Sociální práce: Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci*. 2008, (4), 10-12. ISSN 1213-6204.

⁵⁶ TÝMAL, Jan Milan. Ikonoterapie. *Spolek 3P* [online]. České Velenice, 2017 [cit. 2019-06-23]. Dostupné z: <http://spolek3p.cz/ikonoterapie/>

vhodné, aby byl věřící nebo alespoň víru neodmítající, podle premisy, že spiritualita je přítomna v každém člověku. Vzhledem k tomu, že v PNB je nezanedbatelný počet pavilonů určených pro léčbu závislosti, myslím si, že zařazení tohoto druhu léčby do nabídky nemocnice by mohlo být přínosem.⁵⁷

4.2 Bibliodrama

4.2.1 Vznik

Bibliodrama vzniklo v reakci na historicko-kritický přístup ke zkoumání a výkladu Bible. Pokud nechceme při výkladu Bible klouzat jen po povrchu, musíme přijmout fakt, že kromě historické roviny, obsahuje i další vrstvy, které popisují nás, jako lidi. Jsou to roviny, v nichž se každý může identifikovat s postavami vystupujícími v příbězích. Veškerý biblický text je totiž i obrazem dějů, které se odehrávají v lidské duši a mezi lidmi.⁵⁸

Dalším vlivem na vznik metody je vývoj psychodramatu. Bibliodrama vzniklo v 70. letech 20. Století v Německu, odkud se rozšířilo do Evropy. V České Republice se objevuje v roce 1989. Tehdy byl založen Institut pro bibliodrama a práci s Biblií. Zakladatelkami jsou Doc. Dr. Mireia Ryšková ThD., Dana Čermáková a Mgr. Elena Strupková.⁵⁹

4.2.2 Popis a struktura metody

Bibliodramatické setkání začíná přípravnou fází. Ta pomáhá účastníkům naladit se na hraný text a skupinu. Herci jsou vedeni do prostoru, kde mohou vstoupit do děje dramatu. Oddělí tím svůj každodenní život a jeho problémy. Tomu mohou napomoci např. vítací rituály, uvědomění si sama sebe v přítomném okamžiku, dohodnutí se na pravidlech hry nebo rozechřívací pohybové hry.

⁵⁷ TÝMAL, Jan Milan. Ikonoterapie pomáhá dotknout se spirituální roviny, objevit smysl života. *Sociální práce: Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci*. 2008, (4), 10-12. ISSN 1213-6204.

⁵⁸ REMEŠ, Prokop a Alena HALAMOVÁ. *Nahá žena na střeše*. 2. Praha: Pompei, 2013. ISBN 978-80-905580-0-7.

⁵⁹ RYŠKOVÁ, Mireia, Zuzana PELECHOVÁ a Magdalena BODLÁKOVÁ O'BRIEN. *Bibliodrama*. 1. Brno: Tribun EU, 2012. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-263-0213-1.

Následuje vrcholná fáze. Zde se již pracuje se samotným textem a jeho tvůrčímu a scénickému zpracování. Začíná se jednotlivými slovy a tématy, až se dojde k celému vyprávění. Příběh se zahraje buď tak, jak si jej můžeme přečíst v Písmu nebo jej aktualizujeme v kontextu současné doby.⁶⁰ Součástí může být pantomimické ztvárnění, živé obrazy, zhudebnění, výtvarné techniky apod.

Celou dramatizaci uzavírá reflexe hry, kdy se sdílejí, analyzují a shrnují získané zkušenosti z proběhlého procesu. Nejčastěji probíhá formou skupinové řízené diskuze, ale mohou být užity i další umělecké techniky např. výtvarné, hudební, dramatické nebo písemné.⁶¹

Po bibliodramatické hře procesy, které byly ve skupině nastartovány, pokračují dál. Přicházejí nové otázky i odpovědi. Lze proto realizovat následnou písemnou reflexí. Ta může být volná nebo se zadáním konkrétních otázek. Při ní si účastník s odstupem utřídí své pocity, dojmy a nové zkušenosti a vše znovu zhodnotí. To může být inspirace i pro další setkání.⁶²

4.3 Shrnutí

Ptala jsem se koordinátora spirituální péče J. Odrobiňáka, proč se tyto dvě možné formy pastorační péče v PNB neprovozují. Odpověděl mi, že i když je obě zná, nikdo s nabídkou na jejich provozování zatím nepřišel. On sám by proti zařazení ikonoterapie a bibliodramatu do nabídky péče nemocnice nebyl. PNB v této době však o rozšíření spirituálních aktivit neuvažuje, proto by praxe těchto dvou terapií byla možná zatím jen v rámci dobrovolnictví.⁶³

⁶⁰ RYŠKOVÁ, Mireia, Zuzana PELECHOVÁ a Magdalena BODLÁKOVÁ O'BRIEN. *Bibliodrama*. 1. Brno: Tribun EU, 2012. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-263-0213-1.

⁶¹ VALENTA, Josef. *Dramatická výchova a sociálně psychologický výcvik: (srovnání systémů)*. 1. Praha: ISV, 1999. Pedagogika (ISV). ISBN 80-858-6640-4.

⁶² RYŠKOVÁ, Mireia, Zuzana PELECHOVÁ a Magdalena BODLÁKOVÁ O'BRIEN. *Bibliodrama*. 1. Brno: Tribun EU, 2012. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-263-0213-1.

⁶³ ODROBIŇÁK, Jaromír. *Osobní sdělení koordinátora spirituálního týmu*. Praha: Psychiatrická nemocnice Bohnice, 2019.

Závěr

Díky své bakalářské práci na téma „Spirituální péče v psychiatrické nemocnici Bohnice“, jsem objevila širokou škálu možností, které může nabídnout spirituální péče duševně nemocným lidem, a to přímo při hospitalizaci. Psychiatrická nemocnice v Bohnicích má oproti ostatním nemocnicím širokou nabídku tohoto druhu péče a navíc, jelikož se jedná o zdravotnické zařízení, které léčí duši, v rámci spirituální péče jsou zahrnuty i terapie související s křesťanskou vírou.

V první kapitole práce jsem srovnala široké spektrum názorů na téma spirituální, duchovní a pastorační péče. Ve druhé jsem popsala přímo jednotlivé formy, skrze které lze tuto péči nabídnout pacientům. Rozdělila jsem je na pastorační prostředky a rozhovory a terapie používající pro svou práci bibli a ikony. Ve třetí části práce jsem popsala tým spirituální péče, který má v Bohnické nemocnici veškerou tuto péči na starost a poté jsem vybrala a popsala z druhé kapitoly metody spirituální péče, které se v Bohnicích provozují a ukázala jejich konkrétní využití v nemocnici. V poslední kapitole jsem pro doporučení, širěji popsala dva prostředky spirituální péče, které se v Psychiatrické nemocnici Bohnice zatím nepoužívají, je tu však spousta indicií, že by mohly být využity.

Zdá se mi, že jsem cíle, které jsem si na začátku práce vytkla, splnila a bylo pro mě překvapením, jak širokou nabídku jsem našla. Zdá se to být v této oblasti průkopnický počín a duchovním PNB můžeme jen přát, aby ji rozvíjel dál.

Seznam literatury

Tištěné zdroje

AMBROS, Pavel. Duchovní - neduchovní. AMBROS, Pavel. *Studijní texty z pastorální teologie: Služba nemocným*. 1. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, c2002, s. 6-15. ISBN 80-86045-93-5.

AMBROS, Pavel. *Pastorální teologie*. 2., přepracované vyd., (1. vyd. ve Vydavatelství UP v Olomouci). Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0419-2.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona : (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 11. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2005. ISBN 80-858-1037-9.

CENCINI, Amedeo. *Život v usmíření*. 2. vyd. Praha: Paulínky, 2008. Klíč (Paulínky). ISBN 978-80-86949-42-0.

DOŠKOVÁ, Lenka. Duchovní složka člověka a jeho začlenění do ošetrovatelského procesu. AMBROS, Pavel. *Studijní texty z pastorální teologie 3.: Služba nemocným*. 1. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2002, s. 16-20. ISBN 80-86045-93-5.

GRÜN, Anselm. *Půst: modlitba tělem i duší*. 4. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2016. Malý duchovní život. ISBN 978-80-7195-904-5.

Kodex kanonického práva: úřední znění textu a překlad do češtiny: latinsko-české vyd. s věc. rejstříkem 1. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-711-3082-6.

KŘIŠŤAN, Alois. Pastore a sociální práce. MATOUŠEK, Oldřich. *Encyklopedie sociální práce*. 1. Praha: Portál, 2013, s. 149-150. ISBN 978-80-262-0366-7.

KŘIŠŤAN, Alois. Praktická teologie, pastorační práce a sociální práce - mezioborové souvislosti. MARTÍNEK, Michael. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. 2. vyd. Praha: Jabok, 2010, s. 17-25. ISBN 978-80-904137-6-4.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Pastorální péče*. 1. Praha: Oliva, 2000. ISBN 80-859-4242-9.

MARTINEK, Michael. *K čemu jsou křesťanské církve?*. Brno: Cesta, 2012. ISBN 978-80-7295-145-1.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.

ODROBIŇÁK, Jaromír. *Rok na psychiatrii*. 1. Praha: Ottobre 12, 2017. ISBN 978-80-86525-71-6.

ODROBIŇÁK, Jaromír. Spirituální péče a psychoterapie. *Psychiatrie pro praxi*. Praha: Solen, 2010, 11(3), 127-129. ISSN 1213-0508.

OPATRŇÝ, Aleš. *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. 2. (doplněná verze). Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 2001. ISBN 80-238-0430-8.

OPATRŇÝ, Aleš. *Pastorační péče o nemocné*. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015. Malá teologie (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7195-799-7.

OPATRŇÝ, Aleš. *Pastorační péče zvláštních skupin*. 1. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. Bibliotheca theologica. ISBN 978-80-7465-116-8.

OPATRŇÝ, Aleš. *Spirituální péče o nemocné a umírající*. 1. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2017. Bibliotheca theologica. ISBN 978-80-7465-269-1.

REMEŠ, Prokop. Bible a její psychoterapeutický potenciál. *Teologické texty: Časopis pro teologii a službu církve*. Praha: Zvon, 1999, 10(2), 66-67. ISSN 0862-6944.

REMĚŠ, Prokop a Alena HALAMOVÁ. *Nahá žena na střeše*. 2. Praha: Pompei, 2013. ISBN 978-80-905580-0-7.

RYŠKOVÁ, Mireia, Zuzana PELECHOVÁ a Magdalena BODLÁKOVÁ O'BRIEN. *Bibliodrama*. 1. Brno: Tribun EU, 2012. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-263-0213-1.

SMÉKAL, Vladimír. *Psychologie duchovního života*. Brno: Cesta, 2017. ISBN 978-80-7295-221-2.

SUCHOMELOVÁ, Věra. *Senioři a spiritualita: duchovní potřeby v každodenním životě*. Praha: Návrat domů, [2016]. ISBN 978-80-7255-361-7.

ŠIDLOVSKÝ, Evermod Gejza. *Svět Liturgie: slovník základní církevní terminologie*. 1. Praha: Klášter premonstrátů na Strahově, 1991. ISBN 80-852-4512-4.

ŠILER, Vladimír. *Religiozita a spiritualita ve zdravotní a sociální péči*. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, 2017. ISBN 978-80-7464-966-0.

TÝMAL, Jan Milan. Ikonoterapie pomáhá dotknout se spirituální roviny, objevit smysl života. *Sociální práce: Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci*. 2008, (4), 10-12. ISSN 1213-6204.

TÝMAL, Jan Milan. O možnosti motivace klienta na spirituální rovině v rámci bio-psycho-socio-spirituálního modelu závislosti. *Adiktologie: odborný časopis pro prevenci, léčbu a výzkum závislostí*. 2003, 3(2), 108-113. ISSN 1213-3841.

VALENTA, Josef. *Dramatická výchova a sociálně psychologický výcvik: (srovnání systémů)*. 1. Praha: ISV, 1999. Pedagogika (ISV). ISBN 80-858-6640-4.

VOJTÍŠEK, Zdeněk, Pavel DUŠEK a Jiří MOTL. *Spiritualita v pomáhajících profesích*. 1. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0088-8.

ZANDLER, Martin. *Křesťan a zdraví: hledání křesťanské cesty ke zdraví*. 1. Svitavy: Trinitas, 2004. Studium (Trinitas). ISBN 80-860-3693-6.

Elektronické zdroje

Dohoda o duchovní péči ve zdravotnictví mezi Českou biskupskou konferencí a Ekumenickou radou církví v České republice [online]. In: Praha, 2006, s. 1-4 [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <https://www.cirkev.cz/archiv/061120-dohoda-o-duchovni-peci-ve-zdravotnictvi>

Domácí řád Psychiatrické nemocnice Bohnice. In: *Psychiatrická nemocnice Bohnice* [online]. Praha: Psychiatrická nemocnice Bohnice, 2015 [cit. 2019-06-01]. Dostupné z: <https://www.bohnice.cz/zakladni-informace/oddeleni-2-akutni-pecce-3/>

Duchovní péče v psychiatrické léčebně: (PLB). *Asociace nemocničních kaplanů* [online]. Praha, 2009 [cit. 2019-06-08]. Dostupné z: <https://www.nemocnicnikaplan.cz/clanky/o-praci-kaplana/duchovni-pecce-v-psychiatricke-lecebne-plb>

Duchovní služba v pražských nemocnicích: Duchovní pohotovost. In: *Arcibiskupství pražské* [online]. Praha, 2013 [cit. 2019-06-01]. Dostupné z: <http://www.apha.cz/duchovni-sluzba-v-prazskych-nemocnicich123>

Historie kostela sv. Václava v Bohnicích. *Psychiatrická nemocnice Bohnice* [online]. Praha: PN, 2018 [cit. 2019-06-01]. Dostupné z: <https://www.bohnice.cz/zakladni-informace/kostel-sv-vaclava/>

Knihovna Psychiatrické nemocnice v Bohnicích. *Psychiatrická nemocnice Bohnice* [online]. Praha: PN, 2019 [cit. 2019-06-01]. Dostupné z: <https://www.bohnice.cz/aktivity/knihovna/>

Kostel sv. Václava. *Městská část Praha 8* [online]. Praha, 2012 [cit. 2019-06-01].

Dostupné z: <https://m.praha8.cz/Kostel-sv-Vaclava.html>

ODROBIŇÁK, Jaromír. Skylla a Charybda nemocničního kaplanství. *Katolický týdeník* [online]. 2011, (3) [cit. 2019-05-30]. Dostupné z: <http://www.katyd.cz/clanky/skylla-a-charybda-nemocnicniho-kaplanstvi.html>

Spirituální péče. *Psychiatrická nemocnice Bohnice* [online]. Praha, 2019 [cit. 2019-05-30]. Dostupné z: <https://www.bohnice.cz/lecba/spiritualni-pece/>

TÝMAL, Jan Milan. Ikonoterapie. *Spolek 3P* [online]. České Velenice, 2017 [cit. 2019-06-23]. Dostupné z: <http://spolek3p.cz/ikonoterapie/>

Vánoce v kostele sv. Václava v Bohnicích. *Městská část Praha 8* [online]. Praha, 2018 [cit. 2019-06-08]. Dostupné z: <https://www.praha8.cz/Vanoce-v-kostele-sv-Vaclava-v-Bohnicich.html>

Velikonoční obřady 2017. *Psychiatrická nemocnice Bohnice* [online]. Praha, 2017 [cit. 2019-06-08]. Dostupné z: <https://www.bohnice.cz/velikonocni-obrady-2017/>

Seznam příloh

Příloha č. 1. – RUBLEV, Andrej: *Ikona Svaté trojice*, 1411.

Příloha č. 1

